

Aleviliđin Menşei Olan Şiâ'nın Ortaya Çıkışını Etkileyen Tarihsel Olaylar

*The Effects Which Affected The Emergence of The Shi'a Which Is
The Origin of The Alawism*

Mevlüt Koyuncu*

Öz

Şia, İmametın Hz. Ali ve ehli Beyt'in hakkı olduğunu kabul eden insanların ortak adıdır. Tarihçiler ve özellikle mezhep tarihçileri Şia'nın ne zaman tarih sahnesine çıktığı hususunda değişik görüşler serdetmişlerdir. Ben bu çalışmamda bu konunun temellerinin ne zaman atılmaya ve ne zaman gelişmeye başladığını tarihsel olarak ele almaya çalıştım. Ancak Şia'nın imamet hususundaki ortaya attıkları görüşleri ele almadım. Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte ortaya çıkan halifelik veya imamet konusu Müslümanlar arasında önemli bir yer işgal etmiş, üzerinde çok ciddi münakaşa ve münazaralar yapılmıştır. Konuya başlamazdan mukaddem şunu özellikle belirtmek istiyorum; Ben burada İmamet hususunda Şia'nın ortaya koyduğu siyasi prensipleri ve Şii fırkaları uzun uzun ele alacak değilim. Ancak bir tarihçi gözüyle konuya bakarak, Şiiliğin ortaya çıkışını tetikleyen siyasi ve tarihi olayların özetini sunabilirsem kendimi bahtiyar addedeceğim.

Anahtar Kelimeler: Şiilik, Halifelik, İmamet

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (mko-yuncu@sakarya.edu.tr)

Abstract

The Shi'a is the common name of those who believe that both Hazrat Ali and Ahl-al Bayt (the family of the Islamic prophet Muhammad) have the right to be the Imam. Historians, especially those who study the history of Shi'ite sects, express various opinions about the time when the Shi'a had come to stage of history. In this study, I tried to handle the time when this issue was founded and began to develop historically. On the other hand, I didn't handle those ideas which the Shi'a suggest about the Imamate.

The Caliphate or Imamate issue which came to light with the death of the Islamic prophet Muhammad, had taken an important place among Moslems, and very serious quarrels and discussions had been made about that issue. Before entering into the subject, I would like to emphasize that I will handle neither the political principles of the Imamate which the Shi'a set forth nor the Shi'ite sects in detail. However, from the point of view of a historian, if I can summarize political and historical events which gave birth to the Shi'ite, I will account myself happy.

Keywords: Shi'a, Caliphate, Imamate

Giriş

Şia'nın Lügat ve Istılahı Anlamları

Arapça “ş,y,a” kökünden gelen “Şia” kelimesi lügatte; yayılmak, taraftarlar, peşinden gidenler, ayrılanlar, birisini destekleyenler ve dostlar gibi birtakım manaları ihtiva etmektedir. Nitekim Kuran'da da buna benzer ifadeler kullanılmıştır.¹

Istılahta ise Şia; Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ali'yi diğer ashaptan üstün görerek kendilerine dost edinen, ayrıca Hz. Ali'yi ve evladını halifelik için en layık bulan, onu nas ve tayinle “meşru” halife kabul eden, imametin kıyamete kadar Hz. Ali'nin neslinden gelmesi gerektiğine inanan ve bu imamların masum olduklarını kabul edenlerin “müşterek adıdır”².

Şia'nın Ortaya Çıkışını Etkileyen Hususlar

“Şia” kelimesine tarih kaynaklarında da sık sık rastlanmaktadır. Nitekim Fars bölgesi fethedilip Hürmüzan ve veziri Medine'ye Hz. Ömer b. el-Hattab'ın huzuruna getirilince, Halifenin ona “İslâm'ın gelmesiyle bu adamı ve Şia'sını rezil eden Allah'a hamdolsun” dediğini, Cemel Savaşından sonra Hz. Ali'ye Hz. Aişe taraftarını niçin öldürdün diye sorulunca da, Hz. Ali “ Onlar benim Şia'mı ve vergi memurlarımı öldürdüler, oysaki onların boynunda bana ettikleri bey 'atları ve benim şiamdan bine yakın insanın kanı vardı”³ ifadeleri yer almıştır.

¹ Nur, 24/19 “İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler” Yayılmak manasına; Meryem, 19/69, “Belli bir dini ve inancı benimseyen her milletten”, benimsemek ve taraftar olmak manasına; Kassas, 28/15 “...orada biri kendi tarafından..” taraftar manasına; Hıcr, 15/10, “Eskilerin taraftarları..” taraftar manasına; En'am, 6/159, “Dinlerinde tefrika yapanlar bir takım gruplara ayrıldılar”, taraftarlık manasına gelmektedir. Bk. Ali Özek, “İmamiye-İsnaaşeriye Şiası ve Tefsir Anlayışı”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul, İlmî Neşriyat, 1993, s./p. 3215.

² Nevin A. Mustafa, *İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet*, (terc.V.Akyüz), İstanbul, İz yayıncılık, 1990, s./p. 214; Ethem Ruhi Fırlı, “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul, İlmî Neşriyat, 1993, s./p. 34, Hasan Onat, *Emevîler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara, TDV Yay,1993, s./p. 13-15.

³ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, Ensar

Tarihçiler, daha doğrusu bu konuyu etraflı bir şekilde ele alan mezhep tarihçileri ile Şii müellifler, Şia'nın siyasi bir hareket olarak doğuşu ve ortaya çıkışı hakkında, yeterince değişik görüşleri sürmüşlerdir. Ancak bu müelliflerin ileri sürdükleri görüşlerinin tarafı olabileceği düşüncesiyle, itinalı kullanmak gerektiği kanaatindeyim. Fakat siyasi bir hareket olarak Şia'nın, İslâm tarihinde en önce ortaya çıkan Fırkalardan biri olduğu bilinir.

Son dönem araştırmacılarından İrfan Abdülhamid 'Şia'nın doğuşu ve gelişmesinde etkili olan, ayrıca Şii niteliği taşıyan olayları tarihsel olarak şöyle sıralamıştır: Ancak bizim burada tarihi olayların ayrıntılarına fazla yer veremediğimizi de belirtmek isterim.

1- Şia, Hz. Peygamber'in sağlığında onun teşvikiyle ortaya çıkmıştır. Neredeyse Şii kaynakların hepsi bu görüşü paylaşmışlardır⁵. Çünkü içlerinde ashaptan Ebu Zer el-Gıfari, Selman el-Farisi, Mikdad b. El-Esvad ve Ammar b. El-Yasir gibi sabilerin de bulunduğu bir topluluğa Ali taraftarları (Şiatu Ali) adı verildiği söylenir.⁶ Ancak bu görüş Sünni müellifler tarafından kabul görmemiştir. Nitekim son dönem araştırmacılarından M. Ziyauddin Rayyis ise bu görüşün bilimsel gerçeklerle uyuşmadığını ifade etmiş, böyle bir görüşün doğru olması halinde adı geçen sahabelerin Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e biat etmemeleri gerekirdi. Hâlbuki adı geçen zevat Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e biat etmiş, hatta Ammar, Hz. Ömer'in Kufe, Selman da Medain valisi olmuştur⁷.

2- Şia, Hz. Muhammed'in vefatına müteakip, Beni Saide

yay, 2012, s./p. 114.

4 İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, (trc. M. Saim-Yeprem), İstanbul, Marifet Yay. Üçüncü baskı, 1994, s./p. 16-19; Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi* s./p. 116-117.

5 Fırlalı, "Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi", s./p. 35.

6 Nevin A. Mustafa, *İslâm Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, s./p. 214; Onat, s./p. 13-14; Öz, s./p. 116.

7 M. Ziyauddin Rayyis, *İslâm'da Siyasi Düşünce Tarihi*, İstanbul, Nehir yay, 1990, s./p.64.

gölgeliğinde yapılan toplantıda ortaya çıkmıştır. Şöyle ki Hz. Peygamber vefat etmezden önce devletin başına kimin geçeceğini bildirmemiş ve Kuran'da da bu hususta herhangi bir işaret edilmemiştir. Bu konuda Müslümanlar serbest bırakılmışlardı. Böylece Ensar ve Muhacir devletin başına kimin geçeceği hususunda adı geçen yerde bir araya gelerek görüş alışverişinde bulundular. Bu esnada Hz. Ali ve yanındakiler, Hz. Peygamber'in teçhiz ve tekfin işiyle uğraşıyorlardı. Nihayet müzakereler sonunda Hz. Ebu Bekir'e biat edildi⁸. Hz Ebu Bekir'e genel biat yapıldıktan sonra yeni halife, kendisine henüz biat etmemiş olan Hz. Ali'yi yanına çağırır ve biat etmesini ister. Hz. Ali'nin ne zaman biat ettiği hususunda değişik görüşler vardır⁹. Biz burada bunların üzerinde duramayacağız. Ancak Hz. Ali'nin, Hz. Fatıma'nun vefatından sonra biat ettiğini söylemekle iktifa ediyoruz. Meşhur tarihçi Ya'kubi¹⁰ o esnada Hz. Ali'nin yanında yer alan kimselerin isimlerini vermiştir. Şayet Hz. Ali siyasi bir hareketin lideri olarak ortaya çıkmış olsaydı, Hz. Ebu Bekir'in halifeliği müddetince ona karşı bir ayaklanma veya siyasi bir muhalefet oluştururdu. Hâlbuki Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir'in halifeliğini gecikmeli de olsa kabul etmiş ve bu konuda herhangi bir muhalefet etmemiş ve bu hususta herhangi bir girişimde de bulunmamıştır. Ayrıca Hz. Ali'nin

8 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et- Taberi, *Tarihu'l-Ümemve'l-Müluk*, III,, Beyrut, Dairatü'l-Kalem, t.z., s./p. 200-201; İmamüddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, V, Beyrut, Mektebetü'l-Maarif, 1973, s./p. 245-2247; Mevlüt Koyuncu, *Emeviler Döneminde Saray Hayatı*, İstanbul, Beyan Yay, 1997, s./p. 27-33.

9 Taberi, III, s./p. 198-199; Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Mes'udi, *Mürücü'z-Zehab ve Meadinü'l-Ceher*, II, Beyrut, Mektebetü'l-Asriyye, 1988, s./p. 307; İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. el-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, II, Beyrut, Daru Sadır, 1979-1982, s./p. 325; İbn Kesir, V, s.249250.

10 Ahmed b. Ebi Ya'kub, *Tarihu'l-Yakubi*, II, Beyrut, Daru Sadır, 1992, s./p. 124. (Abbas b. Abdulmuttalib, Fadl b. Abbas, Zübeyr b. Avvam, Halid b. Said, Mikdad b. Amr, Süleyman el-Farisi, Ebu Zer el-Gıfari, Ammar b. Yasir, Bera b. Azib, Ubey b. Kab. Ayrıca bak. Abdülbakıy Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, İstanbul, Der Yay., 2007, s./p. 65-66).

Biat etmesi, Şia'nın ileri sürdüğü Hz. Ali'nin halifelîği hususundaki "nas" konusuna da açıklık getirmiş olmaktadır. Şayet bu konuda "nas" olsaydı gerek Ensar ve Muhacir, gerekse Hz. Ali bu emri mutlaka yerine getirirlerdi.

3- Şia, Hz. Osman zamanındaki fitne hareketleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. Nitekim Hz. Osman zamanında Müslüman olduğu bilinen Abdullah b. Sebe¹¹ isminde Yemenli bir Yahudi, Basra, Kufe ve Mısır'a giderek Hz. Osman aleyhinde propagandalar yaparak, Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed'in varisi olduğunu¹², Hz. Osman'ın Müslümanlar arasında ayrıcalık yaparak Ümeyye ve Haşimi soyundan olanları devletin üst kademelerine getirdiğini, onlara ihsanlarda bulunduğunu¹³ söyleyerek, ona karşı halkı kışkırtıyor ve Şia'nın oluşmasına ortam hazırlıyordu. Abdullah b. Sebe'nin imamet hakkında ortaya attığı görüşler, ileride ortaya çıkacak olan Şia'nın görüşleriyle büyük ölçüde örtüşse de, Şia'nın bu dönemde oluştuğunu söylemek oldukça zordur. Nitekim son dönem araştırmacılar da bunu uygun görmemişlerdir. Nihayet bütün bu olaylar Hz. Osman'ın şehit edilmesine sebep oldu. Halifenin şehit edilmesinden sonra Müslümanlar arasında kutuplaşmalar büyüdü. Nihayet Müslümanlar iki gruba ayrılarak, bir kısmı Hz. Ali'nin etrafında toplanıp onu halife olarak tanıdılar. Bir kısım insanlar da Hz. Osman'ın kanunu talep etmek üzere Mekke ve Şam'da bir araya geldiler. Bir grup insanın, Hz. Osman'ın şahadetinden sonra Hz. Ali'nin etrafında toplanıp, onu siyasi bir lider olarak kabul etmeleri ve diğerlerine karşı cephe almaları, ayrıca Hz. Ali'nin halifelîği hususunda "nass"ın olduğu, dolayısıyla halifelîğin ona ait olduğu öne sürülüyordu. Fakat bu durum Şia'nın fiili olarak kurulduğu anlamında değildi. Bu durum sadece düşünce aşamasında idi. Fiili olarak Şia'nın siyaset sahnesinde ortaya çıkması daha sonraki dönemde olacaktır. An-

11 E.R.Fığlalı, "Abdullah b. Sebe", *DİA*, I, s./p. 133-134.

12 Taberi, V, s./p. 98; İbnü'l-Esir, III, s./p. 172.

13 Yakubi, II, s./p. 174; Taberi, V, s./p. 97; İbnü'l-Esir, III, s./p. 150-153.

cak Muhammed Ebu Zehra ve J. Wellhausen gibi bazı araştırmacılar, Şiâ'nın Hz. Osman döneminde ortaya çıktığını, Hz. Ali zamanında ise kuvvetlendiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca J. Wellhausen, Hz. Osman'ın şahadetinden sonra, Hz. Ali'nin halifeliğini kabul eden bütün Iraklılara Şia-ı Ali, Muaviye'nin etrafında toplanan Suriyelilere ise Şia-i Muaviye ifadesini kullanmış, böylece Şiiliğin Hz. Osman'ın vefatıyla ortaya çıktığını ifade etmiştir¹⁴.

4- Şia; Hz. Ali'nin; Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvam ve Hz. Aişe ile yaptığı siyasi mücadelelerden sonra zuhur etmiştir. Şöyle ki; önce Hz. Ali'nin hilafetini kabul etmelerine rağmen, sonradan çeşitli sebeplerle biatlerini kaldırarak, Mekke'de bulunan Hz. Aişe'nin yanına giden Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam, Hz. Aişe'nin başkanlığında bir araya gelip, Hz. Osman'ın kanını talep ederek Hz. Ali'ye karşı isyan bayrağını açtılar¹⁵. Böylece Hicaz bölgesinde Hz. Ali'ye karşı intikam duygusuyla bir araya gelen insanlar gündün güne fazlalaşmaya başladı. Diğer taraftan Hz. Ali de Malik el-Eşter'in, kendisine zemin hazırladığı Kufe'ye giderek mücadelesini orada sürdürdü. Nihayet iki grup arasında İslâm tarihinde derin izler bırakan Cemel Vakası 36/656 olarak tarihe geçen olay yaşandı. Bu savaşta Hz. Ali galip gelmiş, Talha ve Zübeyr şehit edilmiş, Hz. Aişe ise esir alınmıştı. Diğer taraftan Cemel savaşından sonra, Hz. Osman'ın akrabası olması hasebiyle onun kanını talep ederek Hz. Ali'ye isyan eden Hz. Osman'ın Şam valisi Muaviye ile Hz. Ali taraftarları arasında Siffin Savaşı 36/657 ve bunun neticesinde de Hakem olayı gerçekleşti. Hakem olayında meselenin hallinin hakemlere bırakılmasına karşı çıkarak

14 Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (trc., A. Şener), İstanbul, Hisar Yayınevi, 2. Baskı, t.z.s./p. 54. Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, (trc., F.İşiltan), Ankara, Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yay, 1963, s./p. 30; Julius. Wellhausen, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, (trc.,F.İşiltan), Ankara, TTK. Yay, 1996, s./p. 89.

15 Yakubi, II, s./p. 180; Mesudi, II, s./p. 366; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, s./p. 24; Öz, s./p. 120.

Hız. Ali'den ayrılan bir grup insan, Hız. Ali'ye karşı ayaklandılar. Böylece kendilerine "Hariciler" denen kimseler hem Muaviye'yi, hem de Hız. Ali'yi kâfirlikle itham edip cephe aldılar. Bundan böyle gerek Muaviye'ye, gerekse Haricilere karşı yapılan savaşlarda Hız. Ali'nin saflarında bulunan bu insanlara "eş-Şiatü'l-Ula", yani ilk Ali taraftarları deniyordu. Bu insanlar yalnız siyasi manada Hız. Ali'nin halifeliğini destekliyorlardı. Ancak Şia'nın Daha sonra ilke olarak kabul edilen Hız. Ali'nin insanüstü bir varlık olduğu, onun halifeliğinin (İmametinin) nas yoluyla sabit olduğu düşüncesi henüz ortaya atılmamıştı. Fakat bu dönemde Şia'nın bir fırka olarak yeşermeye başladığını söylemek isabetli olacaktır¹⁶. Bilindiği gibi İslâm tarihinde pek çok fırka ve iç isyanlar bu olayların sonunda meydana gelmiştir. Aynı zamanda Şii hareketlenmelerin tarih sahnesinde peş peşe ortaya çıkması da kaçınılmaz olmuştur.

5- Şia, Hız. Ali'nin şahadetinden sonra zuhur etmiştir. Çünkü Hız. Ali ile Hariciler arasında Nehravan'da yapılan mücadelede yakınlarını kaybeden ve kendilerine Hariciler ismi verilen intikam duygusu ile dolu olan insanlar arasından üç kişi, bir araya gelerek Hız. Ali, Muaviye ve Amr b. El-As'ı öldürmek için and içip yola koyulurlar. Bunlardan Abdurrahman b. Mülcem adındaki harici Kufe'ye giderek (40/661) zehirli bir hançerle Hız. Ali'yi yaralamış ve ölümüne sebep olmuştur .Bu olay Hız. Ali taraftarlarını son derece etkilemiş ve Şia'nın ortaya çıkmasında etkili bir rol oynamıştır.

6- Şia, Hız. Hüseyin'in öldürülmesinden sonra zuhur eden "Tevvabun hareketi" ile başlamıştır. Şöyleki; Emevi halifesi Yezid b. Muaviye'nin süfli yaşantısı sebebiyle¹⁷ ona biat etmek istemeyen Hız. Hüseyin b. Ali Medine'den Mekke'ye giderek halife Yezid'e karşı isyan etti. Çünkü Medine'de kalsa zorla Yezid'e biat edecek, biat etmediği takdirde Yezid'in

16 Öz, s./p. 120-121; Rayyıs, s./p. 83-85.

17 Mesudi, III, s./p. 77,79.

adamları tarafından öldürülecekti. Onun için Mekke daha ideal bir yerdi. Aynı zamanda Mekke'de Abdullah b. Zübeyr ve adamları Hz. Hüseyin'le aynı görüşü paylaşıyorlardı. Hz. Hüseyin'in Mekke'ye geldiğini duyan Kufeliler, Hz. Hüseyin'e mektup yazarak kendisini desteklemek üzere Kufe'ye davet ettiler. Ancak Hz. Hüseyin taraftarları, Yezid'in Kufe valisi Ubeydullah b. Ziyad'ın baskıları sonunda, Hz. Hüseyin'e verdikleri desteği çekmek zorunda kaldılar. Kufe'de bu olaylar yaşanırken, Hz. Hüseyin Mekke'den adamlarıyla beraber 9 Eylül 680'de yola çıkarak Kufe'ye doğru hareket etmişti. Nihayet Hz. Hüseyin, Yezid'in sayı ve askeri teçhizat bakımından üstün olan Yezid'in ordusuyla Kerbela denilen yerde karşılaştı. Burada yapılan çarpışmada Hz. Hüseyin'le birlikte pek çok insan öldürüldü 61/680. Hz. Hüseyin'in şahadeti Şia dünyasında yeni bir dönemin açılmasına vesile olmuştur. Nitekim Hz. Hüseyin'i Kufe'ye davet eden ve onun öldürülmesine seyirci kalan Kufeliler, kendilerinin hata ettiklerini, onu yalnız bırakmakla büyük günah işlediklerini dile getirdiler. Kendilerine "Tevvabuncular" denilen bu kimseler (Süleyman b. Surat, Muhtar es-Sakafi vs.) bu durumdan kurtulabilmek için, Hz. Hüseyin'i öldürenleri öldürmeğe, bu uğurda ölünceye kadar onlarla savaşmaya and içtiler¹⁸. Ancak Tevvabuncuların bu mücadeleleri de sonuçsuz kaldı. Böylece Hz. Hüseyin'in kanı talep edilerek, Şii hareketinin planlı ve programlı bir şekilde siyasi sahnede fiili olarak ortaya çıktığını ve Şii siyasetine yön verdiğini görmek mümkündür. Ehli Beyt adına ortaya çıkan bu olaylar, her ne kadar Emevi devletine karşı yapılan bir hareket gibi görünse de, olaylar derinlemesine ele alındığı zaman, bu isyanların altında bir Şiilik hareketinin olduğunu ve bu düşünce filizlerinin geliştiğini tahmin etmek yanlış olmasa gerek. Özellikle Hz. Hüseyin b. Ali'nin torunlarından olan Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in (v. 740) Emevilere karşı başarısızlıkla neticelenen ayaklanması ve ortaya

18 Onat, s./p. 63-72; J. Wellhausen, s./p.116.

attığı imamet meselesi, Şiilikte bir dönüm noktası meydana getirerek, fırkalaşma hadisesine yeni bir seyir ve ivme kazandırmıştır. Nitekim bu husus, Muhammed el-Bakır (v.733) ve Cafer es-Sadık (v.765) zamanlarında kendine has itikadı ve fıkhi görüşleriyle bir “fırka” haline dönüşmeye başlamıştır¹⁹.

Hâlbuki Şi'a, Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonraki yaşanan tarihi olaylarda, özellikle Hz. Hüseyin'in şahadetinden sonra siyasi bir temayül olarak müsait bir ortamın oluşmasında kendini göstermiştir. Buna mukabil o dönemde Müslümanlar arasında “Hariciliğin” dışında ne Şiilikten, ne de sunilikten bahsedilirdi. Çünkü siyasi olarak Şiilikten bahsedebilmek için Şi'a'nın olmazsa olmazları olan nas, vasiyet ve imamet fikirleri henüz ortaya atılmamıştı. Ancak Emevi iktidarının, özellikle Hz. Ali soyundan olanlara karşı yürüttüğü kötü muameleler sebebiyle içerde isyanlar baş göstermiş ve siyasi ayaklanmalar için cihat daveti yapılmıştı (739). Bu isyanı başlatan dönemin en büyük şahsiyetlerinden birisi de Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib'dir²⁰. Zeyd'in bu ayaklanmasına dönemin fakihlerinden Seleme b. Küheyl, Yezid b. Ebi Ziyad, Haşim el-Berid ve İmamı Azam Ebu Hanefi gibi şahsiyetler, maddi ve manevi destek vermişlerdir²¹. Zeyd b. Ali'nin arkasından gidenlere, Zeyd'in ismine izafeten Zeydiye denmiştir²².

Her ne kadar Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in isyan etmesinin görünürdeki sebebi haksızlığa uğrayanların intikamını almak ve zulme karşı koymak olsa da, asıl gayesinin hilafet olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kendisine Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in halifelikleri sorulduğu zaman, verdiği cevabında onların adaletle hükmet-

19 Fırlalı, “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, s./p. 40-41.

20 Taberi, VII, s./p. 164-166; İbnü'l-Esir, V, s./p. 232; Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, s./p. 159-160.

21 Fırlalı, “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, s./p. 40, 65; İ. Sarıçam, *Emevi Haşimi İlişkileri İslâm Öncesinden Abbasilere Kadar*, Ankara, TDV. Yay. 1997, s./p. 342.

22 Ebu Zehra, *İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi*, s./p. 56.

tiklerini, dolayısıyla onlar hakkında hayırdan başka bir şey düşünmeyip halifeliklerinin geçerli olduğunu, ancak hilafetin Hz. Peygamber'in ailesinin hakkı olduğunu ifade ederek kendisini bu hususta sorumlu hissetmiştir. Zeyd'den istedikleri cevabı alamayan, ayrıca Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'den teberi etmediğini anlayan Küfelikler, Zeyd'e yaptıkları biati kaldırarak yanından uzaklaştılar²³. İşte bu insanlara Reddedenler anlamında "Rafiziler" denmiştir²⁴. Rafiziliğin ortaya çıkmasıyla Şiilik iki gruba ayrılmış oluyordu. Bunlardan her birinin siyasi ve itikadı hususları da ayrı idi.

Şiâ'nın ortaya çıkışında baz alınması gereken en önemli nokta, hilafetin ve İmametinin yani devlet idaresinin Hz. Ali ve Ehli Beytin hakkı olduğu meselesidir. Bunun için Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan hilafet konusunda meydana gelen tarihi olaylara, zamanın şartlarını da göz önünde bulundurarak bakmak gerekir. Ashabın her biri liyakat ve üstünlük bakımından biri diğerinden farksızdır. Gerek Beni Saide Gölgeğinde Ensar ve muhacir arasında ki fikir ayrılıkları ve münazaralar, gerekse Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafete geçişlerindeki ashabın ayrı ayrı görüşleri ve özellikle Hz. Osman'ın halifeliğinin son altı yılındaki meydana gelen olaylar ve bunun neticesinde oluşan gruplaşmaları bir Şii hareketi olarak değerlendirmek pek mümkün gözükmemektedir. Ancak Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Müslümanların fiili olarak ikiye ayrılmaları, bir kısmının Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmeyerek başkaldırması ve bir kısmının da Hz. Ali'nin etrafında toplanarak onu halife olarak tanımaları ve hatta halifeliğin onun hakkı olduğunu iddia etmeleri Şiâ'nın ortaya çıkışının ilk ayak izleri olarak değerlendirmek mümkündür. Nihayet Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in ortaya attığı imamet meselesi, Şiilikte bir dönüm

23 Taberi, VIII, s./p. 272; İbnü'l-Esir, V, s/p. 242-243; Wellhausen, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, s./p. 158; Sarıçam, *Emevi Haşimi İlişkileri*, s./p. 336, 343-344.

24 Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristani, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, (trc.,M.Tan), İstanbul, Akademi Yay. 2006, s./p. 141; Wellhausen, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, s./p. 158-159.

noktası meydana getirerek, firkalaşma hadisesine yeni bir ivme kazandırmıştır. Bundan böyle Şiiliğin zamanla bir gelişim dönemi içine girdiği de söylenebilir.

Şia'nın Menşeyini Oluşturan Dini Felsefi Akımlar

Şia'nın, değişik dini ve felsefi sistemlerin etkisiyle ortaya çıktığını ifade edenler de olmuştur. Son dönem araştırmacılarından Mustafa Öz ile İrfan Abdülhamid, mezkûr eserlerinde bu görüşlere yer vermişlerdir. Biz burada bunlardan kısaca bahsedeceğiz. Bazı araştırmacıların iddialarına göre, imamın nas ve vasiyetle tayin ve tespit edileceği düşüncesi, Yahudi asıllı Abdullah b. Sebe'den intikal etmiştir. Böylece Şiiliğin Yahudi düşüncesinden kaynaklandığını söyleyenler, Şia ile Abdullah b. Sebe'nin görüşleri arasındaki benzerliği dikkate almışlardır.

Bazı araştırmacıların düşüncesine göre, Farslarda hükümdarlığın verasetle intikal ettiğinden, devlet başkanının seçimle iş başına gelmesi muhal idi. Evladın babasının koltuğuna oturmasının gerekliliği yönünde bir eğilim vardı. Diğer taraftan Hüseyin b. Ali'nin Fars hükümdarı Yezdücerd'in kızıyla evli olması sebebiyle, Hz. Hüseyin'in neslini, İran hükümdarlarının varisleri gibi telakki etmişlerdir. Bu bakımdan yukarıda kısaca konu edilen görüşü savunanlar, Şiiliğin Fars kültüründen etkilenerek neşet ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Diğer bir grup ise, Şia'yı Gulat tarafından kabul edilen tenasüh, tecsim ve hulul gibi hususları göz önünde bulundurdıkları için, Şia'nın Budizm, Brahmanizm ve Mecusilik gibi İslâm öncesi doğu inançlarından etkilenerek ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir²⁵.

Sonuç

Özetini vermeye çalıştığımız tarihi olaylar dikkatli bir şekilde incelenecek olursa, Hz. Peygamber ve Hulefai Raşidin döneminde Şia'nın müstakil olarak mevcut olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Ancak muhteva olarak bundan söz edilebilir. Nitekim Müslümanlar arasında ortaya çıkan ihtilafların temelinde siyasi,

25 Öz, s./p. 123-124; Abdülhamid, *İslâm'da İtikadi Mezhepler*, s./p. 36.

idari ve ekonomik konuların ağır bastığını görürüz. Bu bakımdan müzakeremizin konusunu oluşturan ve siyasi bir amaçla ortaya çıkan Şia'nın, İslâm tarihinde yerini almasında bunu görmek mümkündür. Hz. Peygamberin vefatından sonra, Hz. Ali etrafında toplanan grubun düşünce sisteminde, daha sonra ortaya atılan Şia siyasetine yön veren görüş ve düşünceleri yoktu. Onların düşüncesi sadece siyasi taraftarlık idi. Fakat elde edilen bilgilere göre Şia'nın menşei, Hz. Ali dönemi ve "Tevvabun" hareketinin ortaya çıkışına kadar uzandığı görülmektedir.

Değerli bilim adamları, İslâm dünyası Şia'sıyla ve Sünni'siyle kavga ve münakaşalardan uzak durarak nerede ittifak edip birleşeceğini bilmelidir? Odak noktamız neresi olduğu belli: Rabbimizin insanlığa gönderdiği Kuran-ı Kerim, hem Sünnilerin hem de Şiilerin kitabıdır. Onu kendimiz okuyarak anlamaya çalışalım. Çünkü Kuran'ı anlamak kimsenin tekelinde değildir. Hz. Peygamberin getirdiği İslâm, hem İslâm ülkelerinde, hem de Müslüman olmayan ülkelerde maalesef iyi anlaşılammıştır. İslâm'ın emirlerinden birisi hiç şüphe yok ki okuyup ilim sahibi olmak ve insanlığın terakkisini temin etmektir. Bir üniversite mensubu olarak bunu söylemek istiyorum: Gençliğimize okumasını, araştırmasını, hem kendi, hem de başkalarının hakkına riayet etmesini, bir başkasını hoşgörüyü karşılmasını, insanları sevmesini ve saymasını öğretmeliyiz.

Hz. Ali'ye ve ehli Beyte gönül bağımız var, Ehli Beyti seviyoruz. Öyleyse hepimiz Şii'yiz. Hz. Muhammed'e gönülden muhabbetle bağlıyız, öyleyse hepimiz sunniyiz.

Kaynaklar

- Abdülhamid, İrfan, *İslâm'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, (trc. M.SaimYeprem), İstanbul, Marifet Yay. Üçüncü baskı, 1994.
- Fiğlalı, E. Ruhi, *"Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi"*, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul, İlmi Neşriyat, 1993.
- Fiğlalı, E.Ruhi. "Abdullah b. Sebe", *DİA*.
- Gölpınarlı, Abdülbakıy, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, İstanbul, Der Yay., 2007.
- İbn Kesir, İmamüddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, V, Beyrut, Mektebetü'l-Maarif, 1973.
- Koyuncu, Mevlüt, *Emeviler Döneminde Saray Hayatı*, İstanbul, Beyan Yay, 1997.
- Mes'udi, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Mürücü'z-Zeheb ve Meadinü'l-Ceher*, II, Beyrut, 1988. b. İbnü'l-Esir, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Kamil fi't-Tarih*, II, Beyrut, Daru Sadır, 1979-1982.
- Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Fıkhi Mezhepler Tarihi*, (trc., A. Şener), İstanbul, Hisar Yayınevi, 2. Baskı, tz.
- Mustafa, Nevin A., *İslâm Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, (terc.V.Akyüz), İstanbul, İz yayıncılık, 1990.
- Onat, Hasan, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara, TDV Yay,1993
- Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, Ensar yay, 2012.
- Özek, Ali, *"İmamiye-İsnaaşeriye Şiası ve Tefsir Anlayışı"*, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul, İlmi Neşriyat, 1993.
- Rayyıs, M.Ziyauddin, *İslâmda Siyasi Düşünce Tarihi*, İstanbul, Nehir yay, 1990.
- Sarıçam, İbrahim, *Emevi Haşimi İlişkileri İslâm Öncesinden Abbasilere Kadar*, Ankara, TDV. Yay. 1997.

- Şehristani, Muhammed b. Abdülkerim, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, (trc.,M.Tan), İstanbul, Akademi Yay. 2006.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Ümemve'l-Müluk*, Beyrut, Dairatü'l-Kalem, tz.
- Wellhausen, Julius, *Arap Devleti ve Sukutu*, (trc.,F.İşiltan), Ankara, Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yay, 1963.
- Wellhausen, Julius, *İslâmiyetin İlk Devrinde Dini-Siyasi Muhalefet Partileri*, (trc., F. İşiltan), Ankara, TTK. Yay, 1996.
- Ya'kubi, Ahmed b. Ebi Ya'kub, *Tarihu'l-Yakubi*, Daru Sadır, Beyrut, 1992.